

Anna Zientara

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0003-1841-5020

a.zientara@wpia.uw.edu.pl

Prawnokarne środki reakcji na przestępstwo z art. 231 Kodeksu karnego popełnione przez notariusza

Słowa kluczowe: odpowiedzialność karna notariuszy, zakaz wykonywania zawodu notariusza, czyn ciągły

Streszczenie: W niniejszej publikacji przedstawiono możliwe prawnokarne konsekwencje popełnienia przez notariusza przestępstwa z art. 231 Kodeksu karnego. Dokonano analizy wymiaru kar, biorąc pod uwagę nie tylko zagrożenie wskazane w tym przepisie, ale także regulacje części ogólnej Kodeksu karnego. Przedstawiono możliwości odstąpienia od wymierzenia kary i zastosowania warunkowego umorzenia postępowania. Omówiono także wymiar kary w przypadku popełnienia przez notariusza przestępstwa ciągłego z art. 12 § 1 Kodeksu karnego. W artykule przedstawiono również wybrane środki karne, jakie mogą być orzeczone wobec notariusza w sytuacji popełnienia przez niego przestępstwa z art. 231 Kodeksu karnego.

Criminal law measures to respond to an offense under Art. 231 k.k. made by a notary

Key words: criminal liability of notaries, prohibition from practicing notary profession, continuous act

Summary: This publication presents the possible criminal law consequences of committing a crime by a notary under Article 231 of the Polish Penal Code. An analysis of the dimension of penalties was made, taking into account not only the sanction indicated in this provision, but also the regulations of the general part of the Penal Code. Possibilities of waiving the imposition of a penalty and applying the conditional discontinuance of proceedings are presented. The paper also discusses the dimension of punishment when a notary has committed a continuous crime under Article 12 § 1 of the Penal Code. The author also presents selected penal measures that may be imposed against a notary in the event of committing an offense under Article 231 of the Penal Code.

1. Wprowadzenie

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie możliwych konsekwencji w zakresie wymiaru kary, dopuszczalności orzeczenia środków karnych, środków kompensacyjnych i przypadku w sytuacji przypisania notariuszowi faktu popełnienia przestępstwa z art. 231 Kodeksu karnego (dalej: k.k.). Artykuł ten jest poszerzoną wersją referatu o tym samym tytule wygłoszonego w dniu 25 listopada

2022 r. podczas konferencji „Zdolność stron do czynności notarialnych” i stanowi dopełnienie dwóch innych referatów, które były poświęcone analizie przesłanek odpowiedzialności notariuszy za przestępstwo z art. 231 k.k. W związku z powyższym w niniejszym opracowaniu nie zawarto omówienia znamion zawartych w poszczególnych jednostkach redakcyjnych art. 231 k.k.

Art. 231 k.k. przewiduje trzy typy przestępstwa nadużycia władzy, z których każdy jest występkiem, ale zagrożony jest inną karą: § 1 statuuje typ podstawowy umyślnego przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez funkcjonariusza publicznego działającego na szkodę interesu publicznego lub prywatnego; § 2 zawiera typ kwalifikowany polegający na dopuszczeniu się zachowania określonego § 1 w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej; § 3 tego przepisu statuuje drugi typ podstawowy w postaci nieumyślnego przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez funkcjonariusza publicznego i wyrządzenia tym istotnej szkody.

2. Prawnokarne środki reakcji na przestępstwo z art. 231 § 1 k.k.

W sankcji art. 231 § 1 k.k. widnieje zagrożenie w postaci kary pozbawienia wolności od 1 miesiąca do lat 3, bez kar wolnościowych. Brak grzywny i kary ograniczenia wolności nie oznacza jednak, że orzeczenie ich nie będzie możliwe. Zastosowanie znaleźć może bowiem art. 37a § 1 k.k. W obecnym brzmieniu stanowi on, że

jeżeli przestępstwo jest zagrożone tylko karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat, a wymierzona za nie kara pozbawienia wolności nie byłaby surowsza od roku, sąd może zamiast tej kary orzec karę ograniczenia wolności nie niższą od 3 miesięcy albo grzywnę nie niższą od 100 stawek dziennych, jeżeli równocześnie orzeka środek karny, środek kompensacyjny lub przepadek.

Przepis ulegnie zmianie 1 października 2023 r. wraz z wejściem w życie ustawy z 7 lipca 2022 r.¹ Nowelizacja ta nie zmieni możliwości zastosowania tego przepisu wobec sprawcy przestępstwa z art. 231 § 1 k.k., ale przede wszystkim wymiar kary orzeczonej z zastosowaniem tego przepisu. Po nowelizacji wymiar kary ograniczenia wolności nie będzie mógł być niższy niż 4 miesiące, a grzywny – 150 stawek. Istotną zmianą wprowadzoną nowelizacją z 2022 r. jest rezygnacja z obligatoryjnego orzeczenia środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku. Wynika to z tego, że dodano sformułowanie „w szczególności” przed zwrotem „jeżeli równocześnie orzeka”. Po wejściu w życie ustawy z 7 lipca 2022 r. zastosowanie

¹ Ustawa z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2600.

art. 37a § 1 k.k. nie będzie zatem uzależnione od orzeczenia środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku obok kary grzywny lub ograniczenia wolności.

Z uwagi na zagrożenie w sankcji art. 231 § 1 k.k. karą do lat 3 pozbawienia wolności i przy uwzględnieniu art. 37a k.k., uznać należy, że do wymierzania kar za czyny z art. 231 § 1 k.k. zastosowanie znajdzie dyrektywa z art. 58 § 1 k.k. ustanawiająca prymat kar wolnościowych. Oznacza to, że wymierzenie kary pozbawienia wolności (w tym z warunkowym zawieszeniem jej wykonania) powinno nastąpić tylko wtedy, gdy w ocenie sądu kara wolnościowa, jaka mogłaby być orzeczona na podstawie art. 37a § 1 k.k., nie mogłaby spełnić celów kary, które zostały sprecyzowane w art. 53 § 1 k.k. Przepis ten stanowi, w brzmieniu obowiązującym do wejścia w życie ustawy z 7 lipca 2022 r., że są to „cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa”. Przepis ten zostanie zmieniony w wyniku nowelizacji i od 1 października 2023 r. będzie on wskazywać na „cele kary w zakresie społecznego oddziaływania, a także cele zapobiegawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do skazanego”. Rezygnację z wyodrębnienia celu wychowawczego w uzasadnieniu projektu nowelizacji tłumaczono tym, że mieści się on w szerszym pojęciu „celów zapobiegawczych”². W wyniku nowelizacji dojdzie też do zmiany kolejności dyrektyw – dyrektywa prewencji powszechnej (w zmienionym brzmieniu) będzie wymieniona w art. 53 § 1 k.k. przed dyrektywą prewencji indywidualnej (w brzmieniu zmienionym)³, co zdaniem projektodawcy noweli miało zaakcentować, że ocena czynu przez pryzmat społecznej szkodliwości oraz potrzeb ogólnoprewencyjnych jest nie mniej istotna niż prewencja indywidualna⁴. Należy zgodzić się z Violetą Konarską-Wrzosek, że w wyniku nowelizacji doszło do ukierunkowania sądowego wymiaru kary przede wszystkim na odpłatę i wzmoczoną represję⁵. Dokonywana zatem na podstawie art. 58 § 1 k.k. ocena, czy kara grzywny lub ograniczenia wolności spełnia cele kary, będzie musiała uwzględniać tę zmianę art. 53 § 1 k.k.

W przypadku popełnienia przez notariusza czynu z art. 231 § 1 k.k. należy rozważyć także możliwość zastosowania art. 59 k.k. Przepis ten stanowi, że sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna i przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat,

² Uzasadnienie do projektu ustawy, druk sejmowy nr 2024, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024> [dostęp: 14.01.2023].

³ Ponadto dyrektywa stopnia winy, obecnie wymieniona jako pierwsza, po wejściu w życie nowelizacji znajdzie się na ostatnim miejscu.

⁴ Uzasadnienie do projektu ustawy, druk sejmowy nr 2024, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024> [dostęp: 14.01.2023].

⁵ V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023, Legalis, komentarz do art. 53, Nb 61.

a taka widnieje w sankcji art. 231 § 1 k.k. Odstępując od wymierzenia kary, sąd zobligowany jest do orzeczenia środka karnego, przypadku lub środka kompensacyjnego, co wynika z art. 59 k.k. *in fine*. Przy czym wskazany przepis nie kreuje samodzielnej podstawy do orzeczenia takich środków⁶. Sąd może zatem orzec tylko taki środek, co do którego orzeczenia istnieje podstawa wskazana w innych przepisach Kodeksu karnego. W przypadku skazania notariusza z art. 231 § 1 k.k. możliwe będzie orzeczenie np. świadczenia pieniężnego określonego w art. 43a k.k., zakazu wykonywania zawodu notariusza z art. 41 k.k., podania wyroku do publicznej wiadomości na podstawie art. 43b k.k. czy obowiązku naprawienia szkody z art. 46 k.k. Wskazane środki zostaną omówione w dalszej części niniejszego opracowania.

Zagrożenie karą do 3 lat pozbawienia wolności zawarte w sankcji art. 231 § 1 k.k. umożliwia także zastosowanie warunkowego umorzenia postępowania. Zastosowanie tego środka probacyjnego jest korzystne dla sprawcy, bowiem nie wiąże się z jego skazaniem⁷, choć stanowi przypisanie oskarżonemu popełnienia przestępstwa⁸.

Przesłanki zastosowania warunkowego umorzenia postępowania zawarte są w art. 66 k.k. Obok zagrożenia karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, warunkami zastosowania tego środka probacyjnego są: społeczna szkodliwość czynu i wina nie były znaczne, okoliczności popełnienia czynu nie budzą wątpliwości, niekaralność sprawcy za przestępstwo umyślne⁹ oraz pozytywna prognoza kryminologiczna.

Stosując warunkowe umorzenie postępowania, sąd zobligowany jest do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w całości albo w części. Oczywiście warunkiem orzeczenia takiego obowiązku jest istnienie szkody w chwili wyrokowania oraz zaistnienie związku przyczynowego między czynem sprawcy a powstałą szkodą¹⁰.

⁶ S. Żółtek, [w:] *Kodeks karny*, t. I, *Część ogólna. Komentarz. Art. 1-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 946.

⁷ W uzasadnieniu wyrok SN z 29 grudnia 2020 r., IV KK 546/20 czytamy: „Z treści przepisów art. 66 KK i art. 67 KK wynika, że warunkowe umorzenie postępowania jest samoistnym środkiem probacyjnym, który nie jest związany ze skazaniem sprawcy, a tym samym nie może zostać połączony z wymierzeniem mu kary. Warunkowe umorzenie postępowania nie jest też warunkowym skazaniem, gdyż polega na rezygnacji ze skazania i kary w celu poddania sprawcy próbie. Sens tej instytucji polega na tym, że unika się nie tylko wymierzenia sprawcy kary, ale również wyroku skazującego i znacznej części samego postępowania karnego”. Zob. też J. Mierzwińska-Lorencka, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023, Legalis, komentarz do art. 66, Nb 6.

⁸ A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, *Komentarz do art. 53-116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 274.

⁹ Przy czym warunek, aby sprawca nie był karany za przestępstwo umyślne, musi być spełniony w dacie orzekania o warunkowym umorzeniu postępowania, a nie jedynie w dacie popełnienia przestępstwa – zob. np. wyrok SN z 15.07.2020 r., II KK 407/19; wyrok SN z 21.06.2018 r., IV KK 365/17.

¹⁰ Wyrok SN z 30.05.2018 r., V KK 446/17; wyrok SN z 16.05.2002 r., III KK 189/02; A. Muszyńska, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010, s. 173.

Ponadto, zgodnie z art. 67 § 3 k.k., sąd może (jest to fakultatywne) nałożyć na sprawcę obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt. 1-3, 5-6b, 7a lub 7b (informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby, przeproszenia pokrzywdzonego, wykonywania ciężącego na nim obowiązku łżenia na utrzymanie innej osoby, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się terapii uzależnień, poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym), orzec świadczenie pieniężne lub zakaz prowadzenia pojazdów. Oczywiście nałożenie tych obowiązków czy zakazu prowadzenia pojazdów powiązane musi być z sytuacją sprawcy i popełnionym przez niego przestępstwem. W przypadku warunkowego umorzenia postępowania wobec notariusza, który dopuścił się czynu z art. 231 § 1 k.k., zastosowanie mogą mieć np. obowiązek naprawienia szkody i świadczenie pieniężne, a z obowiązków wskazanych w art. 72 § 1 k.k. – informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby (w szczególności wtedy, gdy sprawca nie został poddany pod dozór kuratora w związku z okresem próby¹¹).

Zastosowanie odstąpienia od wymierzenia kary na podstawie art. 59 k.k. oraz warunkowego umorzenia postępowania łączy przesłanka stopnia społecznej szkodliwości czynu, który nie może być znaczny. Pojęcie „nie jest znaczny” nie jest tożsame z „nieznaczny”, oznacza ono stopień szkodliwości mniejszy niż znaczny. Instytucje wskazane w art. 59 k.k. i art. 66 k.k. mogą zatem zostać zastosowane nie tylko w przypadku niskiego stopnia społecznej szkodliwości, ale także w razie uznania go za średni¹².

Pomimo podobieństwa w zakresie jednej z przesłanek, odstąpienie od wymierzenia kary i warunkowe umorzenie postępowania istotnie różnią się konsekwencjami dla sprawcy, pomimo iż w obu tych przypadkach nie dochodzi do wymierzenia sprawcy kary, a sąd zobligowany jest do orzeczenia innego środka reakcji niż kara (przy warunkowym umorzeniu obowiązku naprawienia szkody, a przy art. 59 k.k. dowolnego środka karnego, przepadku lub środka kompensacyjnego). Wyrok,

¹¹ Celowość orzeczenia obowiązku informowania sądu lub kuratora o przebiegu próby, gdy sprawca nie został oddany pod dozór trafnie podkreśla J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny*, t. I, *Część ogólna. Komentarz. Art. 1-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 1088.

¹² Wyrok SA w Krakowie z 30.03.2005 r., II AKa 50/05; B. Kunicka-Michalska, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 6, *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, s. 1053-1054; A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, *Komentarz do art. 53-116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 276; S. Hypś, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 612.

w którym odstąpiono od wymierzenia kary, ma bowiem walor wyroku skazującego, co nie występuje w przypadku warunkowego umorzenia postępowania.

3. Prawnokarne środki reakcji na przestępstwo z art. 231 § 2 k.k.

Z uwagi na powiązanie wynagrodzenia notariuszy z dokonywaną czynnością notarialną, często stawiany jest im zarzut popełnienia przestępstwa nadużycia władzy nie z § 1, ale z typu kwalifikowanego z § 2 art. 231 k.k. Ze względu na przewidziane w sankcji tego przepisu zagrożenie karą pozbawienia wolności od 1 roku do lat 10, w razie przypisania odpowiedzialności z tego przepisu, nie będzie możliwości warunkowego umorzenia postępowania, odstąpienia od wymierzenia kary na podstawie art. 59 k.k. oraz zastosowania art. 37a k.k. Orzeczenie kar wolnościowych w razie popełnienia czynu z art. 231 § 2 k.k. możliwe będzie tylko w przypadku zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary. Wtedy, zgodnie z art. 60 § 6 pkt 3 k.k., możliwe będzie wymierzenie nie tylko kary pozbawienia wolności w wymiarze niższym od wskazanego w sankcji art. 231 § 2 k.k. (czyli od 1 miesiąca do 11 miesięcy), ale kary grzywny lub kary ograniczenia wolności zamiast kary pozbawienia wolności.

Wymierzenie kary pozbawienia wolności w wymiarze mniejszym niż 1 rok za czyn z art. 231 § 2 k.k. możliwe będzie w przypadku zastosowania art. 37b k.k., czyli tzw. kary mieszanej (sekwencyjnej). Na podstawie tego przepisu sąd będzie mógł orzec karę pozbawienia wolności od 1 miesiąca do 6 miesięcy oraz jednocześnie karę ograniczenia wolności w wymiarze do lat 2. Zatem w przypadku zastosowania art. 37b k.k. konieczne będzie wymierzenie kary ograniczenia wolności obok niskiej kary pozbawienia wolności. Jednakże wykonanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w ramach art. 37b k.k. nie będzie mogło być warunkowo zawieszone, co wynika wprost z art. 37b ust. 2, który wyłącza zastosowanie art. 69-75 k.k.

W ramach omawiania prawnokarnych środków reakcji na przestępstwo z art. 231 § 2 k.k. warto zwrócić uwagę na art. 33 § 2 k.k. Pozwala on sądowi wymierzyć karę grzywny obok kary pozbawienia wolności w sytuacji, gdy sprawca dopuścił się czynu w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub gdy korzyść majątkową osiągnął. Obecnie na tej podstawie prawnej karę grzywny orzec można w wymiarze od 10 do 540 stawek dziennych. Po 1 października 2023 r., czyli po wejściu w życie ustawy nowelizującej Kodeks karny uchwalonej 7 lipca 2022 r., grzywna orzekana przy skazaniu z art. 231 § 2 k.k. nie będzie mogła być niższa od 150 stawek¹³.

¹³ Zob. art. 33 § 1a w zw. z art. 33 § 2a k.k.

Przypisanie osobie popełnienia przestępstwa z art. 231 § 2 k.k. nie będzie jednak równoznaczne z możliwością skorzystania przez sąd z art. 33 § 2 k.k. Znamieniem kwalifikującym zawartym w art. 231 § 2 k.k. jest działanie sprawcy w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej. Zatem w przypadku, gdy sprawca działał jedynie w celu osiągnięcia korzyści osobistej i nie osiągnął korzyści majątkowej w wyniku popełnienia przestępstwa, nie będzie możliwości wymierzenia kary grzywny obok kary pozbawienia wolności na podstawie art. 33 § 2 k.k.¹⁴

Omawiając problematykę wysokości kary, jaka może być wymierzona notariuszowi w razie przypisania mu przestępstwa z art. 231 k.k., rozważyć należy problematykę czynu ciągłego określonego w art. 12 § 1 k.k.¹⁵ Czyn ciągły to instytucja związana z przestępstwami umyślnymi, zatem może dotyczyć zachowań zakwalifikowanych z art. 231 § 1 i § 2 k.k. Będą to sytuacje, gdy notariusz dokonał co najmniej dwóch czynności notarialnych, działając w krótkich odstępach czasu i w wykonaniu z góry powziętego zamiaru. Zarzut popełnienia czynu ciągłego z art. 231 § 2 (w zb. z art. 271 § 3 k.k.) w zw. z art. 12 k.k. postawiono notariuszowi np. w sprawie, jaka toczyła się przed Sądem Najwyższym pod sygn. akt V KK 219/17¹⁶ z uwagi na to, że jednego dnia (28 maja 2014 r.) dokonał dwóch czynności notarialnych w postaci zamiany i udzielenia pełnomocnictwa z osobą, której stan zdrowia uzasadniał wątpliwości co do jej faktycznej zdolności do czynności prawnych z uwagi na występujący zespół otępienny¹⁷.

Początkowo Kodeks karny z 1997 r. nie przewidywał obostrzenia kary za czyn ciągły. Sytuacja zmieniła się w wyniku jego nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19¹⁸, w wyniku której wprowadzono do tego kodeksu art. 57b. Stanowi on, że „skazując za przestępstwo określone w art. 12 § 1 sąd wymierza karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia

¹⁴ Warto zwrócić uwagę, że możliwość wymierzenia kary grzywny obok kary pozbawienia wolności przewiduje także art. 71 § 1 k.k. Przesłanką orzeczenia grzywny na tej podstawie jest zastosowanie warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności.

¹⁵ Przepis ten stanowi, że „Dwa lub więcej zachowań, podjętych w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, uważa się za jeden czyn zabroniony; jeżeli przedmiotem zamachu jest dobro osobiste, warunkiem uznania wielości zachowań za jeden czyn zabroniony jest tożsamość pokrzywdzonego”.

¹⁶ Wyrok SN z 14 listopada 2017 r.

¹⁷ Zarzut popełnienia czynu ciągłego postawiono dwóm notariuszom także w sprawie, którą opisali J. Barańska-Pastuszko, R. Pastuszko, *Kwalifikacja prawna niedopełnienia przez notariusza obowiązków zawodowych w świetle praktyki karnisycznej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Marianowi Pazdanowi*, red. A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko, Warszawa 2014, s. 19 i n.

¹⁸ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 171.

do podwójnej wysokości górnej granicy ustawowego zagrożenia”. Oznacza to, że w obecnym stanie prawnym za dopuszczenie się czynu ciągłego kwalifikowanego z art. 231 § 2 k.k. wymiar kary wynosi od 1 roku i 1 miesiąca aż do 20 lat¹⁹. Tym samym nie będzie możliwości zastosowania warunkowego zawieszenia wykonania tej kary. Zgodnie bowiem z art. 69 § 1 k.k. warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności możliwe jest tylko wtedy, gdy orzeczono karę w wymiarze nieprzekraczającym roku, co nie będzie możliwe z uwagi na minimalny wymiar kary w wysokości 1 roku i 1 miesiąca.

Należy zastanowić się, czy możliwe jest zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary w sytuacji popełnienia czynu ciągłego z art. 231 § 2 k.k. w zw. z art. 12 § 1 k.k. Jeśli byłoby to dopuszczalne, to stosując nadzwyczajne złagodzenie kary sąd mógłby wymierzyć karę pozbawienia wolności poniżej 1 roku, a tym samym zastosować warunkowe zawieszenie wykonania tej kary. Sąd mógłby także orzec zamiast kary pozbawienia wolności grzywnę albo karę ograniczenia wolności (art. 60 § 6 pkt 3 k.k.).

Aby odpowiedzieć na pytanie o możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary w przypadku popełnienia czynu ciągłego, w pierwszej kolejności należy zastanowić się nad charakterem art. 57b k.k., który określa wymiar kary za czyn ciągły. Przepis ten uznawany jest w piśmiennictwie za przepis wprowadzający obligatoryjne obostrzenie kary²⁰. W przypadku zatem zaistnienia w sprawie o czyn zakwalifikowany z art. 231 § 2 k.k. w zw. z art. 12 § 1 k.k. podstawy do nadzwyczajnego złagodzenia kary, dojdzie do zbiegu podstaw nadzwyczajnego złagodzenia kary i nadzwyczajnego obostrzenia kary. Obecnie Kodeks karny nie rozstrzyga wyraźnie kwestii zbiegu podstaw obligatoryjnych i fakultatywnych nadzwyczajnego obostrzenia i złagodzenia kary. Art. 57 § 2 k.k. jedynie ogólnie wskazuje, że jeżeli zbiegają się podstawy nadzwyczajnego złagodzenia i obostrzenia, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie albo obostrzenie kary. W związku z powyższym powstały dwa stanowiska co do rozwiązania problematyki zbiegu podstawy obligatoryjnego nadzwyczajnego obostrzenia kary i fakultatywnej podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary lub zbiegu obligatoryjnej podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary i fakultatywnej podstawy nadzwyczajnego obostrzenia. Według jednego poglądu w takim przypadku art. 57 § 2 k.k. ma zastosowanie i sąd może według uznania

¹⁹ W przypadku dopuszczenia się czynu ciągłego kwalifikowanego z art. 231 § 1 k.k., wymiar kary wynosić będzie od 2 miesięcy do 6 lat.

²⁰ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021, s. 249; S. Żółtek, [w:] *Kodeks karny*, t. I, *Część ogólna. Komentarz. Art. 1-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 938; Z. Gądzik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 569.

karę obostrzyć albo złagodzić²¹. Przy przyjęciu takiej interpretacji sąd mógłby, jeśli uzna to za zasadne, zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary za czyn ciągły nawet w przypadku zaistnienia ku temu podstawy fakultatywnej. Według stanowiska drugiego – w przypadkach zbiegu podstawy obligatoryjnego nadzwyczajnego obostrzenia kary i fakultatywnej podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary sąd musi zastosować podstawę obligatoryjną²². W rezultacie, w obecnym stanie prawnym, istnieje ryzyko, że sąd uzna za trafne drugie z zaprezentowanych stanowisk i tym samym stwierdzi, że możliwość zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary zaistnieje tylko w przypadku wystąpienia w sprawie obligatoryjnej podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary. W przypadku odpowiedzialności notariuszy za czyn z art. 231 § 2 k.k. w zw. z art. 12 k.k. sytuacja taka mogłaby wystąpić tylko w razie zastosowania art. 60 § 3 k.k., a to wydaje się mało prawdopodobne w praktyce, biorąc pod uwagę przesłanki instytucji tzw. małego świadka koronnego.

Po wejściu w życie wspomnianej wyżej nowelizacji Kodeks karny będzie zawierał przepis rozstrzygający problem zbiegu podstaw obligatoryjnego nadzwyczajnego obostrzenia kary i fakultatywnego złagodzenia kary lub odwrotnie. Do art. 57 k.k. zostanie dodany m.in. § 3 wskazujący, że w takim przypadku sąd stosuje podstawę

²¹ Tak np. W. Wróbel, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 98–99; R. Masznicz, *Zbieg podstaw nadzwyczajnego złagodzenia i obostrzenia kary*, „Palestra” 1999, nr 9–10, s. 66; Z. Gądzik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 566; B.J. Stefańska, *Zbieg podstaw nadzwyczajnego złagodzenia i obostrzenia kary*, „Prokuratura i Prawo” 2017, z. 2, s. 26; W. Konarska-Wrzošek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023, Legalis, komentarz do art. 57, Nb 3; G. Łabuda, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 521; I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2018, s. 385–386; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 187–188.

Także w orzecznictwie przyjmuje się, że w sytuacji zbiegu podstaw nadzwyczajnego obostrzenia i złagodzenia kary, podstawy obligatoryjne tracą swój obligatoryjny charakter, w związku z powyższym sąd może zastosować według swego uznania nadzwyczajne złagodzenie lub obostrzenie kary (postanowienie SN z 8.01.2010 r., II KK 153/09; postanowienie SN z dnia 4.02.2008 r., III KK 363/07; postanowienie SN z 19.03.2003 r., V KK 188/02; wyrok SA w Katowicach z 3.03.2017 r., II AKa 450/16; wyrok SA we Wrocławiu z 24.03.2015 r., II AKa 55/15). Przy czym, powołując się na rozumowanie *a maiori ad minus*, SN przyjmuje, że w sytuacji wskazanej w art. 57 § 2 k.k. sądy mogą wymierzać karę także w zwykłych granicach ustawowego zagrożenia (postanowienia SN z 29.01.2014 r., IV KK 404/13; z dnia 4.02.2008 r., III KK 363/07; z 19.03.2003, V KK 188/02).

Za możliwością uznania, że art. 57 § 2 k.k. ma zastosowanie do zbiegu obligatoryjnej podstawy nadzwyczajnego obostrzenia kary i fakultatywnej podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary, opowiada się także A. Michalska-Warias, *Obligatoryjne nadzwyczajne złagodzenie kary i jego zbieg z nadzwyczajnym obostrzeniem kary*, „Państwo i Prawo” 2019, z. 8, s. 69. Zdaniem tej Autorki w przypadku jednak zbiegu obligatoryjnej podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary z podstawą nadzwyczajnego obostrzenia kary (fakultatywną lub obligatoryjną), należy zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary – *ibidem*, s. 72–73.

²² S. Żółtek, [w:] *Kodeks karny*, t. I, *Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 927; M. Kulik, [w:] *Kodeks karny. komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021, s. 245.

o charakterze obligatoryjnym. Tym samym, jak już wyżej wskazano, zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary wobec notariusza za czyn zakwalifikowany z art. 231 § 2 k.k. w zw. z art. 12 k.k. będzie niemalże niemożliwe z uwagi na wystąpienie podstawy obligatoryjnego nadzwyczajnego obostrzenia kary²³. Oznacza to, że z uwagi na minimalny wymiar kary przekraczający rok, nie będzie dopuszczalne zastosowanie warunkowego zawieszenia wykonania kary²⁴.

4. Prawnokarne środki reakcji na przestępstwo z art. 231 § 3 k.k.

Art. 231 § 3 k.k. przewiduje odpowiedzialność karną w przypadku wyrządzenia istotnej szkody w wyniku nieumyślnego przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez funkcjonariusza publicznego. Zachowanie to zagrożone jest karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Istnieje zatem możliwość zastosowania warunkowego umorzenia postępowania czy odstąpienia od wymierzenia kary na podstawie art. 59 k.k. połączonego z koniecznością orzeczenia środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku. W przypadku, gdy sąd nie zdecyduje się ani na warunkowe umorzenie postępowania, ani na zastosowanie art. 59 k.k., tylko na wydanie wyroku skazującego i wymierzenie kary, będzie on związany dyrektywą prymatu kar wolnościowych określoną w art. 58 § 1 k.k.

5. Środki karne, kompensacyjne i przepadek

Spośród środków karnych, jakie mogłyby zostać orzeczone wobec notariusza w reakcji na popełnione przez niego przestępstwo z art. 231 k.k., w pierwszej kolejności należy wskazać na określony w art. 41 § 1 k.k. zakaz wykonywania zawodu. Zgodnie z tym przepisem możliwość orzeczenia tego środka karnego uzależniona jest od spełnienia przynajmniej jednej z dwóch przesłanek²⁵:

²³ Por. także uwagi zawarte w ekspertyzie z 19.07.2022 r. Krakowskiego Instytutu Prawa Karnego Fundacja autorstwa A. Barczak-Oplustil, M. Małeckiego, S. Tarapaty, M. Iwańskiego „Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 762)”, dostępnej na stronie internetowej <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/> [dostęp: 14.01.2023]. W opinii tej stwierdzono (s. 18), że z uwagi na obowiązek nadzwyczajnego obostrzenia kary w stosunku do sprawcy czynu ciągłego „w znakomitej większości przypadków, w którym sprawca będzie działał w warunkach czynu ciągłego z art. 12 § 1 k.k., nie będzie możliwe nadzwyczajne złagodzenie mu kary”.

²⁴ Poza sytuacją wskazaną w art. 60 § 5 k.k. Przepis ten wskazuje, że w przypadku, gdy zastosowanie znajduje art. 60 § 3 k.k. lub art. 60 § 4 k.k., sąd może warunkowo zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności do lat 5.

²⁵ M. Kulik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021, s. 170.

- 1) nadużycia przy popełnieniu przestępstwa wykonywanego zawodu,
- 2) okazania, że dalsze wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem.

Ponadto, aby możliwe było orzeczenie tego środka karnego, musi zaistnieć związek pomiędzy popełnionym przestępstwem a wykonywanym zawodem wyrażający się w tym, że gdyby sprawca nie wykonywał tego zawodu, to nie mógłby popełnić tego przestępstwa²⁶. W przypadku notariusza przeprowadzającego czynność notarialną z osobą niezdolną do czynności prawnych związek taki niewątpliwie zachodzi.

Jak stwierdził Sąd Najwyższy: „nadużycie zawodu przy popełnieniu przestępstwa zachodzi wtedy, gdy sprawca popełniając określony czyn przestępny działa formalnie w ramach uprawnień sprzężonych z wykonywaniem danego zawodu, ale umyślnie czyni niewłaściwy (sprzeczny z zasadami wykonywania tego zawodu lub obowiązującym prawem) użytek z owych uprawnień, gdy zatem wykorzystuje uprawnienia zawodowe przy popełnieniu przestępstwa”²⁷. Natomiast druga przesłanka zostanie spełniona, jeżeli na skutek popełnionego czynu okazało się, że sprawca nie ma odpowiednich kwalifikacji, wiedzy, doświadczenia, predyspozycji do wykonywania danego zawodu, co uzasadnia wystąpienie realnego zagrożenia dla prawnie chronionych dóbr²⁸.

Środek karny w postaci zakazu wykonywania zawodu ma charakter terminowy, tj. orzekany jest przez sąd na określony czas, na okres od 1 roku do lat 15. W przypadku notariuszy, wobec których orzeczonoby ten środek karny, istotne znaczenie ma art. 16 § 1 pkt 5 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie²⁹ (dalej: pr.not.). Zgodnie z tym przepisem w sytuacji wydania takiego orzeczenia wobec notariusza, po jego uprawnomocnieniu, Minister Sprawiedliwości jest zobligowany do odwołania notariusza, a odwołanie to ma charakter bezterminowy³⁰. Przy czym, na podstawie art. 16a pr.not., osoba, która przestała być notariuszem m.in. z przyczyny wskazanej w art. 16 § 1 pkt 5, może zostać ponownie powołana, jeżeli spełni wymagania wskazane w art. 16a § 1 i 2.

W związku ze wskazaną w art. 16 § 1 pr.not. podstawą do odwołania notariusza przez Ministra Sprawiedliwości podkreślić należy, że środek karny w postaci zakazu wykonywania zawodu obowiązuje już od uprawnomocnienia się wyroku

²⁶ D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 451.

²⁷ Wyrok SN z 9.05.1996 r., III KKN 15/96.

²⁸ P. Gensikowski, [w:] *Środki karne, przepadek i środki kompensacyjne w znowelizowanym kodeksie karnym*, red. P. Daniluk, Warszawa 2017, s. 59.

²⁹ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1799.

³⁰ A. Oleszko, *Akt notarialny jako podstawa odpowiedzialności prawnej notariusza*, Warszawa 2015, s. 202.

(co wynika z treści art. 43 § 2 k.k.), a nie dopiero od odwołania przez Ministra Sprawiedliwości. W związku z powyższym wykonywanie zawodu notariusza po uprawomocnieniu się wyroku, w którym orzeczono omawiany środek karny, a przed dokonaniem odwołania na podstawie art. 16 § 1 pkt 5 pr.not., może prowadzić do odpowiedzialności karnej z art. 244 k.k.³¹

Jak trafnie wskazuje A. Oleszko, w przypadku, gdyby skazano notariusza za przestępstwo z art. 231 k.k. i sąd karny nie orzekłby zakazu wykonywania zawodu notariusza, wydanie takiego prawomocnego wyroku mogłoby być podstawą do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, które jednak nie musiałoby się skończyć orzeczeniem kary w postaci pozbawienia prawa prowadzenia kancelarii (art. 51 § 1 pkt 4 pr.not.).³²

Omawiając środki karne, jakie mogą być orzeczone wobec notariusza w razie popełnienia przez niego czynu z art. 231 k.k., należy zwrócić uwagę na podanie wyroku do publicznej wiadomości wskazane w art. 43b k.k. W sprawach dotyczących popełnienia czynu z art. 231 k.k. jest to środek orzekany fakultatywnie. Może on zostać orzeczony obok kary albo w sytuacji odstąpienia od jej wymierzenia na podstawie art. 59 k.k.

Art. 43b k.k. wskazuje na dwie przesłanki orzekania środka karnego w postaci podania wyroku do publicznej wiadomości. Jedną z nich jest celowość „w szczególności ze względu na społeczne oddziaływanie skazania”, a druga to brak naruszenia interesu pokrzywdzonego. W piśmiennictwie wskazuje się wiele sytuacji, które mogą uzasadniać orzeczenie przez sąd tego środka karnego, w tym popełnienie przestępstwa przez osoby pełniące funkcje publiczne³³, funkcje związane ze szczególną odpowiedzialnością³⁴, co obejmowałoby przypadki popełnienia przestępstwa przez notariusza.

Jak już wyżej wspomniano, w sytuacji odstąpienia od wymierzenia kary na podstawie art. 59 k.k. możliwe jest orzeczenie świadczenia pieniężnego. Możliwość taka występuje także w przypadku warunkowego umorzenia postępowania (art. 67 § 3 k.k.) oraz przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary (art. 72 § 2 k.k.). Ten środek karny określony został w art. 43a k.k. Świadczenie pieniężne polega na obowiązku zapłaty określonej sumy pieniężnej na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. W sytuacji orzeczenia tego środka w razie odstąpienia od wymierzenia kary oraz w przypadkach wskazanych

³¹ Przepis ten przewiduje karę od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności, gdy skazany nie stosuje się do orzeczonego przez sąd zakazu, wymieniając m.in. zakaz wykonywania zawodu.

³² A. Oleszko, *op. cit.*, s. 202.

³³ M. Leciak, [w:] *Środki karne, przepadek i środki kompensacyjne w znowelizowanym kodeksie karnym*, red. P. Daniluk, Warszawa 2017, s. 339.

³⁴ W. Zalewski, [w:] *Kodeks karny*, t. I, *Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 813.

w art. 67 § 3 k.k. i art. 72 § 2 k.k. minimalny jego wymiar wynosi 1 zł, a maksymalny 60 tys. zł³⁵.

W przypadku skazania z art. 231 § 1-3 k.k. (w tym odstąpienia od wymierzenia kary) lub w razie warunkowego umorzenia postępowania należy liczyć się także z nałożeniem na sprawcę w wyroku środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody, oczywiście o ile taka szkoda została wyrządzona i na dzień wyroku nadal istnieje. Warunkiem orzeczenia tego środka nie jest to, aby szkoda należała do znamion. W związku z powyższym możliwe będzie orzeczenie tego obowiązku także w razie przypisania notariuszowi popełnienia przestępstwa z art. 231 § 1 lub § 2, o ile szkoda ta była bezpośrednim następstwem czynu zabronionego³⁶. Orzeczenie tego środka kompensacyjnego będzie obligatoryjne w przypadku warunkowego umorzenia postępowania oraz w razie skazania, ale w tym drugim przypadku jest to obowiązkowe tylko w sytuacji, gdy wniosek o naprawienie szkody złożył pokrzywdzony lub inna uprawniona osoba. W sytuacji, gdy wniosek taki nie został złożony, sąd, skazując za przestępstwo, może, ale nie musi, nałożyć ten środek kompensacyjny z urzędu.

W przypadku popełnienia przestępstwa z art. 231 kk. przez notariusza, możliwe będzie także orzeczenie przepadku w postaci równowartości pobranego wynagrodzenia. Ponieważ notariusz działa jako przedsiębiorca³⁷, to należy rozważyć dopuszczalność orzeczenia przepadku przedsiębiorstwa na podstawie art. 44a k.k. Przesłanką jego orzeczenia wskazaną w art. 44a § 1 k.k. jest osiągnięcie przez sprawcę z popełnienia przestępstwa korzyści majątkowej znacznej wartości, czyli powyżej 200 tys. zł (zob. art. 115 § 5 k.k. zawierający definicję mienia znacznej wartości), co z uwagi na wysokość maksymalnych stawek taksy notarialnej byłoby możliwe tylko w razie dokonania w krótkich odstępach czasu i w wykonania z góry powziętego zamiaru kilkudziesięciu czynności notarialnych. W przypadku bowiem działania w warunkach art. 12 § 1 k.k. wszystkie zachowania wchodzące w skład

³⁵ Art. 43a § 1 k.k. określa wyraźnie jedynie górną granicę: „wysokość tego świadczenia nie może przekroczyć 60 000 złotych”. W związku z brakiem wskazania minimalnej wysokości zasadne jest przyjęcie, że jest to najniższa wartość, jaką można wyrazić w złotych, czyli 1 zł. Tak też np.: W. Zalewski, *op. cit.*, s. 808; A. Ziółkowska, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzesek, Warszawa 2018, s. 317; P. Kozłowska-Kalisz, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021, s. 199; W. Górowski przyjmuje zaś, że dolną granicą jest 10 zł jako równowartość minimalnej wysokości grzywny – W. Górowski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, *Komentarz do art. 1-52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 827.

³⁶ Zob. T. Oczkowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzesek, Warszawa 2018, s. 353.

³⁷ Zob. uchwała SN z 23.03.2016 r., III CZP 4/16. W świetle art. 3 ustawy – Prawo przedsiębiorców nie budzi już wątpliwości, że działalność zawodowa stanowi działalność gospodarczą – A. Krukowski, [w:] *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, red. A. Pietrzak, Warszawa 2019, s. 48.

czynu ciągłego traktowane są jako jedność, zatem korzyści osiągnięte w wyniku podjęcia poszczególnych zachowań podlegają zsumowaniu³⁸.

6. Podsumowanie

Przedstawione wyżej rozważania ukazały, jak diametralnie zmieniają się możliwości w zakresie zastosowania przewidzianych w Kodeksie karnym środków reakcji na przestępstwo nadużycia władzy w zależności od tego, który paragraf art. 231 k.k. zostanie sprawcy przypisany. Dokonane w ostatnich kilku latach nowelizacje Kodeksu karnego, w tym zmiany, które wejdą w życie 1 października 2023 r., doprowadziły do znacznego zaostrzenia odpowiedzialności w przypadku dopuszczenia się przestępstwa z art. 231 k.k. w ramach czynu ciągłego, w szczególności w sytuacji przypisania sprawcy typu kwalifikowanego z art. 231 § 2 k.k. W dolnej granicy sankcji tego przepisu widnieje kara 1 roku pozbawienia wolności, co oznacza, że w przypadku czynu ciągłego w zw. z art. 57b k.k. konieczne jest wymierzenie kary pozbawienia wolności nie niższej niż 1 rok i 1 miesiąc. Wyklucza to zatem możliwość orzeczenia tej kary z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, o ile nie zostanie zastosowane nadzwyczajne złagodzenie kary. Jednakże nowelizacja dokonana ustawą z 7 lipca 2022 r. od dnia 1 października 2023 r. umożliwi zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary w razie popełnienia czynu ciągłego jedynie w sytuacji, gdy zaistnieje w sprawie obligatoryjna, a nie fakultatywna, podstawa nadzwyczajnego złagodzenia kary. Zatem nadzwyczajne złagodzenia kary w sytuacji przypisania notariuszowi odpowiedzialności z art. 231 § 2 w zw. z art. 12 § 1 k.k. będzie niemalże niemożliwe, a tym samym co do zasady nie będzie dopuszczalne orzeczenie kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Rozwiązanie to w wielu przypadkach będzie prowadziło do orzeczenia wobec notariusza kary nadmiernie surowej, a przez to niesprawiedliwej.

Literatura

- Barańska-Pastuszko J., Pastuszko R., *Kwalifikacja prawna niedopełnienia przez notariusza obowiązków zawodowych w świetle praktyki karnisycznej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Marianowi Pazdanowi*, red. A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko, Warszawa 2014.
- Ekspertyza z 19 lipca 2022 r. Krakowskiego Instytutu Prawa Karnego Fundacja autorstwa A. Barczak-Oplustil, M. Małeckiego, S. Tarapaty, M. Iwańskiego, „Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych

³⁸ Tak w zakresie sumowania wysokości szkody wyrządzonej poszczególnymi zachowaniami wchodzącymi w skład czynu ciągłego – np. wyrok SA w Katowicach z 31.07.2008 r., II AKa 198/08; wyrok SA we Wrocławiu z 23.05.2013 r., II AKa 118/13.

- ustaw (druk senacki nr 762)”, dostępna na stronie internetowej <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/>.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Część ogólna, t. I, Komentarz do art. 1-52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kodeks karny. Część ogólna, t. I, Komentarz do art. 53-116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzonek, Warszawa 2018.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023, Legalis.
- Kodeks karny, t. I, Część ogólna. Komentarz. Art. 1-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Michalska-Warias A., *Obligatoryjne nadzwyczajne złagodzenie kary i jego zbieg z nadzwyczajnym obostrzeniem kary*, „Państwo i Prawo” 2019, z. 8.
- Muszyńska A., *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010.
- Oleszko A., *Akt notarialny jako podstawa odpowiedzialności prawnej notariusza*, Warszawa 2015.
- Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, red. A. Pietrzak, Warszawa 2019.
- Stefańska B.J., *Zbieg podstaw nadzwyczajnego złagodzenia i obostrzenia kary*, „Prokuratura i Prawo” 2017, z. 2.
- System Prawa Karnego, t. 6, Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa 2016.
- Środki karne, przepadek i środki kompensacyjne w znowelizowanym kodeksie karnym*, red. P. Daniluk Warszawa 2017.